

1897

– Vyer och minnen

av Robert Mattson

Vad har kalvfilé Oscar och en minnespoststämpel gemensamt, eller nålmärken och röntgenstrålar? Jo, de var nyheter på Allmänna Konst- och Industriutställningen i Stockholm 1897.

Utställningar tidigt

Utställningsväsendet har vuxit fram ur medeltidens marknader och varumässor. Den första egentliga industriutställningen anordnades 1756 i London av Society for the promotion of arts, manufacturers and commerce. Den var nationell och omfattade produkter som gobelänger, siden, porslin samt spinn- och väverimaskiner. Liknande utställningar kom till stånd senare under 1700-talet i en rad större europeiska städer.

Den första världsutställningen hölls också i England, London, år 1851. Den omfattade inte mindre än 13.900 utställare och lockade sex miljoner besökare. Berömd är utställningsbyggnaden "Crystal Palace", som då var en av världens största byggnader med en längd av 564 meter.

Upphovsmannens, Joseph Paxton, revolutionerande byggnadsteknik, med förtillverkade gjutjärnelement och rationella byggmetoder möjliggjorde uppförandet av anläggningen på mindre än ett år. Väggar och tak bestod av drygt 29.000 glaselement, s.k. kristallskivor. Crystal Palace flyttades till Sydenham efter utställningen och tjänstgjorde där som nöjespark fram till 1936, då den förstördes av en brand. Kvar idag finns namnet, bl.a. använt av ett engelskt fotbollslag.

ROBERT MATTSON är född i Stockholm 1952.

Han är Internet- och dataansvarig på Postmuseum. Sedan 1991 har han ingått i en arbetsgrupp inom Posten som svarar för filateli och posthistoria i Nationalencyklopedin.

Han har deltagit i arbetsgruppen för utställningen "1897 – vyer och minnen" på Postmuseum.

August Blanche besökte utställningen i London och såg där den svenska utställningsmontern. I sin reserapport i *Aftonbladet* skrev han generat: "Komma i bomullsty, när alla andra glänsa af siden, sammet och guld! O, mitt ädla, hederliga, tappra, dumma Sverige, hvad fan hade du i Kristallpalatset att göra".

Den första större utställningen i Sverige ägde rum i Stockholm år 1866, kallad "Expositionen". Den var skandinavisk och industrihallen låg i Kungsträdgården, medan konstavdelningen var förlagd till Nationalmuseum, som invigdes samma dag som utställningen öppnade, den 15 juni 1866.

Industrihallens arkitekt var Adolf Wilhelm Edelsvärd, som för övrigt varit upphovsman till ett större antal järnvägsstationer. Edelswärds industrihall var av trä och glas och byggd som ett "T" med huvudentrén mot slottet. Den var cirka 181 meter lång och största bredden cirka 53 meter. Utställningen pågick från 15 juni till 8 oktober 1866. Antalet utställare var 3.546, varav 2.225 kom från Sverige, 623 Norge, 428 från Dan-

mark och 270 Finland. Pärlan i hela utställningen ansågs vara Johan Peter Molins fontän i gips. Den hade tagit honom tre månader att fullborda, med motiv av Näcken och Ägirs döttrar. En insamling startade för att bevara den omtyckta fontänen och 1873 kunde den gjutas i brons och placeras på sitt nuvarande ställe i Kungsträdgården.

Industriutställningen 1866 motiverades bl.a. av att man önskade fira Stockholms 600-årsjubileum (vilket dåtidens historiker trodde var rätt år). År 1953 firade emellertid Stockholm sitt 700-årsjubileum!

Ett jubileum fanns ofta med som motiv bakom 1800-talets utställningar:

- Stockholm 1866: till 600-årsminnet av Stockholms grundande.
- Wien 1873: till Kejsar Frans Josefs 25-årsjubileum.
- Paris 1889: till 100 årsminnet av Franska revolutionen.
- Chicago 1893: till 400-årsminnet av Columbus upptäckt av Amerika.
- Stockholm 1897: till 25-årsminnet av Oscar II:s trontillträde 1872.

Ibland, som i fallet med Stockholm 1866 och Chicago hade man räknat lite fel på åren!

Överst – medaljask i färglitografi – tryckt vid Lithografiska Aktiebolaget, Norrköping.
Nederst – minnesmedalj med motiv från utställningsbyggnaden i Kungsträdgården resp.Nationalmuseum.

Nöjen på Stockholmsutställningen 1866

Eftersom Karl XV var sjuk fick drottning Lovisa agera invigningstalare. Det berättas att Sveriges första reportagefotografi togs på utställningen. Redan efter några timmar kunde kungen från sitt sjukläger se en bild från utställningsfestligheterna som tagits av fotograf Johannes Jaeger. Allt från Sveriges nya metallindustri som t.ex. Bolinders och Ludvigsberg (specialitet gjutjärnssoffor – parksoffor, är vanliga än idag). Huskvarna, Eskilstuna, Motala och Ankarsrum var industricentra som hade stora bås. Andra representanter var Rörstrand, Gustafsberg, Reijmyre och Höganäs m.fl.

Andra nöjen på utställningen fanns i ett annex på Wahrendorffsgatan, en barack som rymde den på västkusten uppspolade ”Malmska valen”. Man kunde där vandra in i valens buk.

För utställningsbesökarna fanns ett filialpostkontor där post till utställningsbesökarna och utställarna kunde hämtas. Brevlådor fanns också på utställningsområdet. I Postmuseums samlingar finns också en stämpel ”Expositionen”. Ett par avtryck med tvivelaktigt ursprung är kända. Stämpeln var inte avsedd som makuleringsstämpel då den saknade datum och årtalssiffror, vilket föreskrevs för alla poststämplatser som skulle användas för frimärksstämpling.

Andra sevärdheter vid utställningen, på Arsenalsgatan, var den utan händer och armar födda Anna Sofia Nilsson som gav prov på sin skicklighet i skrivning och tapisserisöm med fötterna. På samma gata förevisades en lappgumma som var ovanligt liten till växten.

Utställningen blev inte riktigt så välbesökt som arrangörerna hade hoppats på. Dels berodde det på det pågående kriget mellan Tyskland och Österrike, dels på en grasserande koleraepidemi i Stockholm.

Stockholmsutställningen 1897 – lång planering

Denna gigantiska utställning var förlagd till Djurgården och upptog ett över 200.000 m²

stort område. Anledningen till utställningens tillblivelse var officiellt att Oscar II firade sitt 25-årsjubileum som regent detta år. Näringslivet såg här sin chans att profilera sig och praktiskt taget alla svenska företag av betydelse medverkade. Industrins vilja att marknadsföra sig var den egentliga orsaken till att utställningen kom till stånd.

Redan 1880 gjordes en framställan till Kungl. Maj:t från framstående industriidkare m.fl. om att få anordna en skandinavisk industriutställning. Som tidpunkt för utställningen förordades 1882. Ärendet gick då ut på remiss till olika intressenter. Då konjunkturen ansågs ogynnsam och dessutom ett svenskt lantbruksmöte var inplanerat till år 1881 sköts utställningstankarna på framtiden. År 1884 diskuterades och Ladugårdsgärdet föreslogs som lämplig plats.

Hos riksdagen fanns det dock inte några sympatier för utställningsfrågan. Så småningom, på 1890-talet, började tankarna om en ny stor utställning i Stockholm ta fastare former. 1893 års Chicago-utställning föresände dock utställningsplanerna ytterligare, då ett svenskt deltagande där skulle konkurrera med en egen satsning. Först 1894 kunde planerna på en utställning få en tydligare form och 1897 slogs fast som ett lämpligt år. 31 föreningar och omkring 2.700 yrkesidkare och konstnärer i olika delar av landet framförde en önskan om att alla nödvändiga åtgärder skulle vidtas för en utställning i Stockholm 1897.

Utställningen byggs

Som lämpligt utställningsområde föreslogs Lejonslätten på Djurgården, passande på grund av sin naturskönhet och lättillgängliga belägenhet.

Utgifterna beräknades till cirka 2,6 miljoner kronor; inkomsterna till 1,5 miljoner som skulle komma från platshyror och biljettförsäljning. Underskottet skulle täckas av anslag från staten på 400.000 kr och från Stockholms stad på 300.000 kr. Resterande belopp skulle ett utställningslotteri inbringa. En garantifond om minst 200.000 kr skulle också upprättas. Senare deponera-

Färglagt fotografi med den nya Djurgårdsbron i förgrunden, Nordiska Museet till höger, Industrihallen i bakgrunden.

de privatpersoner värdepapper för 500.000 kr i en garantifond.

En centralkommitté tillsattes i september 1895. Ansvarsområden delades in för industriutställningen och konstutställningen. En tävling utlystes om förslag till de olika utställningsbyggnaderna. 34 förslag inkom. Centralkommittén beslutade att arkitekterna Fredrik Lilljekvists och Ferdinand Bobergs förslag var bäst och de fick därför uppdraget att rita byggnaderna tillsammans: Industrihallen, Konsthallen, Maskinhallen och Fiskerihallen. Dessa var störst med Industrihallen som "kronan på verket". Ferdinand Boberg svarade för huvudparten av ritningarna. Dessutom skulle Nordiska museet provisoriskt byggas ut och användas i utställningssyfte.

Man beslutade att utställningen skulle omfatta "alster af skön konst, vetenskap, industri- och handverk, skol- och krigsmateriel m m". För priser skulle endast svenska, norska och danska produkter komma ifråga.

I konstavdelningen skulle inga prisbedömningar ske.

I Konsthallen utställdes arbeten efter 1880, i fem grupper:

- Målningar och teckningar
- Skulpturer och medaljer
- Arkitektur (med modeller)
- Etsningar, gravyrer och litografier
- Konstnärligt utförda, eller praktiskt användbara föremål som inte kan hänföras till ovanstående grupper.

Industriavdelningen indelades i 9 sektioner:

- Uppfostran, undervisning, vetenskapliga hjälpmedel, reproduktioner av teckningar och skrift m.m.
- Husslöjdarbeten
- Ingenjör- och byggnadsarbeten

- Industri, hantverk
- Maskiner, redskap, transportmedel
- Skeppsbyggeri, sjöfart, fiske, fiskodling
- Elektricitet
- Krigsväsen
- Sport- och turismväsen

Industri och hantverk var den största gruppen.

Ambitionerna med utställningen var alltså omfattande. Man skulle presentera ett tvärsnitt av samhällslivet, som det tedde sig under 1890-talets sista år.

I takt med att anmälningarna började strömma in blev det uppenbart att de ekonomiska beräkningarna i 1894 års förslag var för snävt tilltagna. Man ville undvika platshyror. Ett större penninglotteri och ett tombolalotteri anordnades nu för att täcka de ökade kostnaderna.

Utställningsytan behövde utsträckas till över 200.000 m², då Ryssland och Finland tillkommit som utställare. Ytterligare fastigheter, som Biologiska museet, införlivades med utställningsområdet. Ett 100-tal byggnader och kiosker uppfördes också, men helt på enskilt initiativ.

Det uppstod besvärligheter vid uppbyggnadsfasen. Vintern 1896/97 var sträng med mycket snö. Hela Djurgården förvandlades snabbt till en enda lervälling. Över 3.000 arbetare var sysselsatta med att bygga utställningsbyggnader, ett arbete som påbörjats våren 1896.

Industrihallens yttre var Bobergs verk. Byggnadsarbetet utfördes av firman Jakobson & Eriksson från Umeå och pågick från april 1896 till 14 maj 1897.

Industrihallen visade upp en säregen blandning av både stort och smått, alltifrån det subtila till det groteska, det alldagliga till det luxuösa; rakknivar, liar, knappar, kaffe, snusdosor, emaljögön, kuriositeter som ”rockafdragningsapparat”, medel mot ohyra och mal etc.

Maskinhallen ritades av Ferdinand Bo-

berg. Tyngdpunkten låg här på verkstadsmaskiner, även om utställningsobjekt likartade de som fanns i Industrihallen också förekom här.

Boberg ritade Konsthallen, inspirerad av världsutställningen i Chicagos ”vita stad” som utställningspaviljongerna kallades för. I Konsthallen fanns totalt 1.828 verk, varav 667 var svenska, 246 norska och 447 danska.

Utställningen invigdes den 15 maj 1897 av Oscar II. Denna dag hade hans gemål drottning Sofia namnsdag. Ursprungligen var planerna att utställningen skulle pågå till 1 oktober, men den förlängdes till 3 oktober.

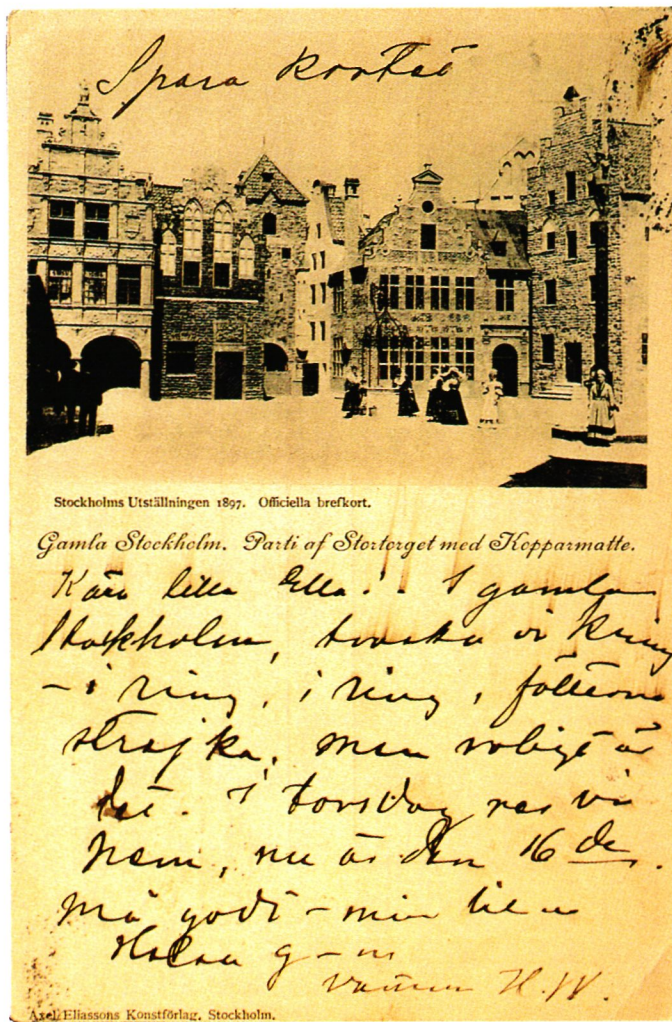
Många trodde inte att utställningen skulle bli klar i tid. Kaos rådde på utställningsområdet så sent som en vecka innan utställningen skulle invigas, men allt hann bli klart i tid.

På utställningsområdet hade några kvarter av ”Gamla Stockholm” byggts upp, med slottet Tre kronor utfört i trä och gips. I ett av utställningsrummen i det området förevisades röntgenstrålning för första gången eller ”x-strålar” som de också kallades för. Hos läkaren Thor Stenbeck kunde besökarna mot betalning av 25 öre få en portmonnä eller en hand genomlyst – totalt ovetande om vilka risker som röntgen medförde. Det fanns besökare som själva upptäckte att de t.ex. hade hagel i sina händer från någon skjutolycka.

Lumière’s kinematograf var ett stort dragplåster på utställningen och fanns också i en lokal i ”Gamla Stockholm”. Här kunde besökarna få se Sveriges första spelfilm. Det var Ernest Florman som i ett par scener visade kalabaliken på Stortorget i ”Gamla Stockholm”.

Industrihallen – världens största träbyggnad

De ytterligare bortåt hundra byggnader, som ingick i utställningen, byggdes allesammans nya och togs med få undantag bort på hösten 1897. Det stora blickfånget var utan tvivel Industrihallen, som Boberg och Lilljekvist ritade och ingenjören Fritz Söderbergh konstruerade. Den bestod av ett 5-skeppigt

Ett av utställningens officiella brevkort med motiv av "Gamla Stockholm". Kortet är tryckt i ljustryck, en teknik som blev populär vid framställning av vykort.

långhus med hörntorn och en stor kvadratisk entréhall med en kupol, omgiven av fyra minareter. Den totala ytan var över 16.000 m². Långhuset mätte 156 x 65 m. 50 meter över marken kunde man på bryggor från minareterna gå in till en central utsiktsplatå ovanpå kupolen. Därifrån hade man en storslagen utsikt över hela området och en stor del av Stockholm. Färden upp gick via trappor i två av minareterna eller hiss i någon av de två andra. Huset, som byggdes på drygt ett år av firma Jakobson & Eriksson

i Umeå, torde ha varit ett av de största trähus som någonsin uppförts.

I den officiella redogörelsen för utställningen betonas särskilt, att om inte de norrländska arbetarna varit så härdiga och yrkes-skickliga, hade huset aldrig blivit färdigt i tid, för hela arbetet med minareterna och mittkupolen, vars flaggstångspets nådde 97 meter över marken, gjordes under den ovanligt kalla vintern, före öppnandet i maj -97. Som jämförelse kan vi idag betrakta Globen som mäter 83 meter.

Byggnaden målades utvändigt i en ljusgrå, nästan vit ton, med några partier i ljus rött och med tak i en dragning åt grönt. Invändigt återkom den ljusgrå färgen på alla bärande delar, medan paneler och inklädna-

der var brutna i gult. Runt kupolen, vars botten var ljusblå, löpte en av Viktor Andrén målad figurfris föreställande de olika yrkena och industrigrenarna. Framför alla fönster hade spänts våder av tunt tyg i 60-cm:s bredder, varannan vit och varannan gul.

I Industrihallen inplacerades produkter av Danmarks, Norges, Rysslands och Sveriges industrier, och tillströmningen av utställare var så stor att en betydande del av vad man ursprungligen tänkt ha där, måste flyttas till andra hus. Det gällde bland annat hela den kemiskt-tekniska industrin, skogs- och stenindustrin.

Industrihallen var också utställningens symbol och skulle förekomma som det vanligaste motivet på alla souvenirer. Den fanns målad eller etsad på glas och koppar, den lyste från medaljonger i silver, kol och stearin, den krönte skäften på virknålar, den återkom på kuddar och lampkronor och man kunde t.o.m. putsa näsan med densamma, sirligt broderad i rött, blått och gult på näsdukar. Dess bild spreds i hundratusental till alla svenska hem. Alla hade sett Industrihallen om inte annat så på Richard Berghs präktiga utställningsaffisch, där kupolen lyste under unionsflaggornas böljande svall.

Siffrorna talar sitt tydliga språk om byggnadens imposanta storlek. I allt upptog hallen, som hade 9 ingångar och en del reservutgångar, en yta av 16.820 m². De sammanlagda kostnaderna för Industrihallens uppförande utgjorde 378.609 kronor.

Unionsflaggan vajade 97 meter över marken. Så högt upp kom inte publiken, men trotsande sommarhettan svettades man villigt uppför minareternas 324 trappsteg, såvida man inte kom med i någon av de båda hissar, som snabbt förde upp människor. Hissarna var ännu hösten 1946 i bruk i Centralpalatset i Stockholm, dit de flyttats efter utställningen. Från minareternas utsiktsbryggor kunde man sedan längta sig vidare uppåt till ballongpilot Johansen, som från kanten av sin ballonggondol käckt vinkade med mössan till sina beundrare.

Säkert måste man ha haft en förnämlig

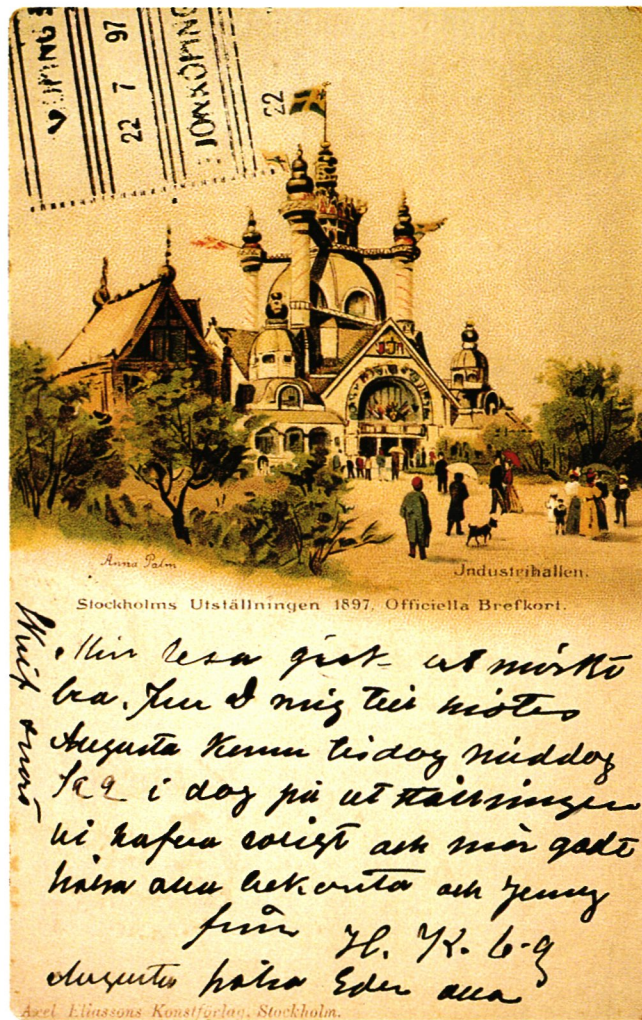
Minnestallrik från
Kongelig Porcelainsfabrik, Köpenhamn.
Motivet är Industrihallen.
Minnestallrikar var en typ av souvenirer
som också fick sitt genombrott
på utställningen.

utsikt och inte minst kunde man orientera sig förträffligt över utställningsområdet. Mot sydväst kunde man se den väldiga Maskinhallen, som med sin yta på 9.500 m² visserligen inte kunde tävla med Industrihallen i storlek, men vars längd, 140 meter, och höga spann, 40 meter, dock var imponerande. Byggnaden bevarades efter utställningen och skulle ha uppförts ånyo på utställningen "Expo 97" – den Stockholmsutställning som aldrig blev av 1997.

Det var inte ovanligt att man till 1800-talets stora utställningar försökte sig på spektakulära byggnader. Som tidigare nämnts hade världens största byggnad tillkommit till världsutställningen i London 1851. År 1889 byggdes Eiffel-tornet till världsutställningen i Paris. I samband med den utställningen fick vykortet sitt internationella genombrott. Man kunde bl.a. sända vykort från Eiffeltornets topp.

Många nyheter

På Stockholmsutställningen 1897 fick vykortet sitt svenska genombrott. Framförallt var det genom de 11 officiella färglitograferade

Vykort som tecknats av Anna Palm. 11 stycken färglitograferade vykort togs fram av Anna Palm till utställningen. Motivet här är Industrihallen. På vykortets framsida har en ankomststämpel slagits den 22 juli 1897 i form av Jönköpings rullstämpel (försöksstämpel).

vykort som Anna Palm tecknat med motiv från utställningsområdet. Vykort tryckta i ljustryck, med motiv bl.a. från "Gamla Stockholm" och tecknade kort med motiv med utsikt från Industrihallens topp, bidrog till populariteten.

Utställningen svarade för ett antal nyheter, varav några redan har nämnts:

- den första minnespoststämpeln
- det första jubileumsbrevkortet
- vykortets genombrott
- den första privatbilen visades
- "varm korv" introducerades
- den första reportagefilmen visades
- röntgenstrålar förevisades för första gången
- souvenirens födelse
- nålmärkenas genombrott (pins)
- den moderna reklamens födelse

Posten på utställningen

En tillfällig post- och telegrafanstalt fanns under utställningsperioden på utställningsområdet. Byggnaden låg mellan Industrihallen och Nordiska museet.

Föreståndare var e.o. postexpeditören Adolf Widstrand. Personalstyrkan bestod av 2 posttjänstemän, 2 telegrafister och 4 telefonister, 2 brevbärare, 2 brevlådtömmare och stämpelare, 2 transportörer och 2 telegramutbärare.

Expeditionslokalen var ljus, hög och rymlig och försedd med fem bågglampor. Inventarierna var nya och i ek. "[...] Särskildt gediget och praktiskt är stämpelbordet, hvars like sannolikt icke finns i Sverige." Så löd en kommentar i *Svenske postvaktbetjenten* 1897. En brevlåda och en korsbandsbrevlåda var uppsatta vid varsin sida om ingången. Inom utställningsområdet fanns totalt 14 brevlådor.

Transporterna mellan utställningspostkontoret och centralpostkontoret (vilket låg ungefär där hotell Sheraton numera ligger) vid Rödbodtorget "verkställdes per velociped". Posttransportörerna fraktade post till en början 14 gånger per dag i vardera riktningen. När postbestyren under utställningens gång blev allt tyngre, ändrades antalet turer till 10 gånger i vardera riktningen.

Trots att personalen kände sig underbemannad, bl.a. på grund av vykortens popularitet och därmed stora postmängder att hantera, så fick man positiv kritik: "[...] En bättre ordnad postgång kunna de utställningsbesökande sannerligen ej begära." Så berättade Johan Peter Velander i "Årets Minnen" 1897.

I *Svenske Postvaktbetjenten* nr 7, 1897 kan man läsa följande intressanta notis:

"En helsning från höjden kan utställningsbesökande nu sända sina vänner i det å en af industrihallens minareter försäljas brefkort med vyer öfver utställningen, hvilka nedlagda i en derstädes befintlig brevlåda, å postkontoret afstämplas med en särskild, af brefkortens försäljare bekostad stämpel, angifvande, förutom datum och årtal, att korten afsänts från kupolen."

Liknande förhållanden gällde för vykorten som stämplades med stämpeln "Gamla Stockholm". En brevlåda fanns alltså även i den utställningsdelen där utställningsbesökarna kunde få stämpeln med texten "Gamla Stockholm" på vykorten, som sedan slogs vid postkontoret utanför Industrihallen. Här är det inte klarlagt om även den stämpeln bekostades av vykortsförsäljaren. De officiella vykorten hade tagits fram av Axel Eliassons förlag.

Det tycks vara så att dessa brevlådor i Industrihallens kupol och i utställningsdelen "Gamla Stockholm" tillkom en tid efter det att utställningen hade invigts. Stämpelavtryck är heller inte kända från maj månad från dessa stämplat.

Att sända hälsningar med vykort var populärt. I brevlådan i Industrihallens kupol var antalet postade försändelser ca. 1.000 per dag.

Trots att utställningens sista dag var den 3 oktober finns ett antal försändelser vilka är avstämplade den 4 oktober. Förmodligen har postpersonalen haft mycket att stå i den sista utställningsdagen. Post fick därför behandlas dagen därpå.

Många brevbäringsturer

I ett nummer av tidskriften *Svenske Postvaktbetjenten*, 1897 framfördes klagomål mot Postverkets sätt att ställa för lite personal till förfogande för utställningen.

"Posttransportörerna hade till en början att verkställa 14 turer pr dag i hvardera riktningen; detta befans dock vara allt för ansträngande för två man att, verkställa, hvarför ändring måste åstadkommas, antingen genom ökning af personalen, eller och genom indragning af vissa turer; föreståndaren föredrog det senare hvidan antalet turer nedbringats till 10 i hvardera riktningen

Brefbäringsturerna äro fr.s.d. söckendagar 8,45 och 9,45 fm., 12,30, 3,30 och 6 e.m.; sönd och helgdagar kl. 9,45 fm. och 2,30 e.m."

De första minnespoststämplarna populära bland samlare

”Utställningsfrimärkerna med stämplarna »Kupolen» och »Gamla Stockholm», synas allt mer vinna i popularitet. Man påträffar ofta stora antal försändelser med samma adress såväl till Stockholm och landsorten som äfven till utlandet, hvaraf man kan sluta att en stor del samlare äro här och förse sig. Vid frankeringen användes olika frimärken, man är inte så synnerligen njugg, hufvudsaken är att man får frimärken af alla möjliga valörer, såväl nu gällande som de hvilka längesedan äro ur marknaden, de senare äro naturligtvis rariteter; man kan ofta påträffa bref hvilka äro frankerade med nu gällande frimärken till belopp af ända till två à tre kronor.

En annan sak är, om postverket bör eller ens kan anses ega rättighet att tillgodogöra sig en ersättning af två à tre kronor för ett vanligt inrikes bref; å de försändelser som här är fråga om, är det nog afsändarens mening att samtliga frimärken skola makuleras, men det kan ju också hända att afsändaren af misstag riktar postverket. De tjänsteman som tillfrågats om saken äro af olika åsigt, en svarade att man ej borde makulera de öfvertaliga märkena, en annan svarade att man ej behöfde göra det ifall man ej ville eller hade tid dertill, en tredje svarade att man skulle stämpla alla märken, motiverande detta med att postverket förtjenade derpå och att man därför borde gå allmänhetens önskan till mötes. Hvilket skall nu anses rättast, skall man spara de öfvertaliga märkena? eller har man bara att ”damma på” och makulera allt hvad frimärken heter? Härvid kan anmärkas att en del korrespondenter, då det gäller frimärken af högre valör, placera endast ett frimärke å hvarje försändelse och skicka desto flera sådana, i sådana fall har man naturligtvis inte annat att göra än att makulera det märke som fins.”

(Ur *Svenske Postvaktbetjenten*, 1897.)

”Jubileumsbrefkorten

Lördagen den 18 sept. utkommo postverkets jubileumsbrefkort. Korten äro tryckta på

ljusgult papper medelst koppartryck i grön färg, de äro mycket prydliga och afsticka bjert från alla andra, under detta år utgifna utställnings- och jubileumskort. Korten vunno också en strykande åtgång, och då till en början endast ett begränsadt antal levererats, var detta antal vid flera kontor på några minuter slutsålda. Sedermera har ytterligare leveranser förekommit, hvadan det är att hoppas det allmänhetens köplust härutinnan blifvit tillfredsstäld.

Jubileumsbrefkorten i utlandet. De svenska jubileumsbrefkorten vålla grannlänternas postväsen åtskilligt bryderi. Stödjande sig på världspostkonferensens i Chicago beslut är man oviss om, huruvida de böra utom Sverige befordras som vanliga brefkort eller ej, och belägger dem esomoftast med 20 öres lösen, skrifver ’*Dannebrog*’.”

(Ur *Svenske Postvaktbetjenten*, 1897.)

Poststämplarna graverades av hovgravör Anton Salmson. Samtliga stampar användes i det tillfälliga utställningspostkontoret.

Jubileumsbrefkortet gavs ut den 18 september 1897 till 25-årsminnet av Oscar II som regent. Upplagan var 1,372.000 ex. Kortet, som var Sveriges första frankotecken för ett jubileum, trycktes i koppartryck och hade graverats av Andreas Pichel och Max Mirowsky efter en teckning av Bror Almqvist. Porträttfotot var taget av Gösta Florman.

Inträde till utställningen

Utställningen var i många avseenden välorganiserad. Det gällde inte minst möjligheten för landsortsbefolkningen att se utställningen.

Man anordnade s.k. folktåg, som från alla håll förde besökarna till utställningen för ett synnerligen blygsamt belopp. Som exempel kan nämnas, att Tidaholmsbiljetten, som gällde två dagars uppehåll i Stockholm och som jämte resa tur och retur även upptog nattlogi, två middagsmåltider, vägvisare och åtta olika entréer, betingade ett pris

av 8 kronor, eller approximativt beräknat 20 procent av ordinarie kostnader.

Inträdet till utställningen kostade annars 1 kr för vuxna och 50 öre för barn under 12 år. Speciella arbetarbiljetter utfärdades också och inträdet var då 25 öre. Det totala antalet sålda biljetter uppgick till 1.253.571.

Man fick valuta för sitt inträde. Antalet utställare var nämligen 6.880.

Fler nyheter

Till utställningen hade en ny bro uppförts över Djurgårdsbrunnsviken. En provisorisk bro för spårvägstrafik uppfördes också.

För första gången flaggade man med svenska flaggan i de blå och gula färgerna som vi har idag. Tidigare flagga var mer ljusblå och den gula färgen mer orange. Först 1906, efter unionsupplösningen, kom de officiella flagreglerna.

Överst – jubileumsbrevkort som gavs ut den 18 september 1897 till 25-årsminnet av Oscar II som regent. Kortet bär en förstadagsstämpel som var lika med Oscar II:s jubileumsdag. Kortet lades på brevlåda i "Gamla Stockholm" och stämplades vid utställningspostkontoret.

Nederst – brevkort som nedlagts i brevlåda i Industrihallens kupol. Stämpeln bekostades av vykortsförsäljaren.

På utställningens brevmärke kan man se den svenska, norska och danska flaggan vaja mot en bakgrund med utställningsområdet och Industrihallen. Konstnären var Richard Bergh och meningen var att den officiella utställningsaffischen skulle få samma komposition. Då Ryssland och Finland tillkom sprack planerna och Richard Bergh fick i all hast ändra på affischmotivet så att endast de svenska flaggorna fanns med. Brevmärket hann man inte ändra och där finns alltså en kopia av originalet till affischen.

I Konsthallen hade Carl Larsson premiär för sina målningar från sitt hem i Sundborn.

Souvenirer

På utställningen kunde den souvenirhungerige besökaren få sitt lystmäte. Souveniren fick sitt genombrott. Allt från nålmärken (pins) till minnestallrikar fanns att köpa. De deltagande företagen ville till varje pris märkas och det kunde man genom att erbjuda besökarna alla möjliga souvenirer.

Hos Skandinaviska Kaffeförädlingsaktiebolaget kunde man för 25 öre köpa en kopp kaffe. Förutom själva kaffet fick man kaffekoppen och fatet med sig på köpet som

Överst till vänster – utställningens officiella brevmärke

överst till höger – 10 öre Oscar II, avstämplat med ett tidigt avtryck av en av Stockholmsutställningens stämplat (typ 2) den 17 maj.

nederst till vänster – inträdesbiljett, 50 öre, för barn under 12 år,

nederst till höger – inträdesbiljett, 1 kr., för vuxna .

minne. Man kunde också välja om man i stället ville ha en lottsedel. Priser var möbler och serviser i företagets utställningspaviljong.

Många unga nygifta par besökte utställningspaviljongen och drack på det sättet ihop till hela kaffeserviser billigt. Över 250.000 koppar och fat tillverkades hos Gustafsbergs porslinsfabrik.

Andra souvenirer var stearinmedaljer som kunde köpas i Liljeholmens stearinfa-

briks utställningspaviljong för 25 öre styck. Paviljongen var utformad som en ljusstake med ljus och mätte ungefär 40 meter till toppen, där en strålkastare satt.

Anekdoter och kuriosa

Stadsbudet n:r 23 Holmgren hade fått i uppdrag att hämta en låda vid järnvägsstationen. Väl ditkommen med cykeln fanns det en låda slipsten på cirka 70 kg. att hämta. Att få med den på cykeln var knepigt, men att åka gick bra. Då han kommer fram till

Överst exempel på minnesmedalj som utställningsbesökarna kunde köpa. Medaljgravör: Lea Ahlborn. Nederst – nålmärken eller "pins" fick sitt genombrott på utställningen.

Kaffekopp med fat som blev populära souvenirer vid Skandinaviska Kaffeförädlings Aktiebolagets paviljong. Förekommer i tre färger: Grönt, blått eller lila. Tillverkad av Gustafsbergs porslinsfabrik.

Medaljask med tillhörande stearinmedalj som såldes vid Liljeholmens utställningspaviljong.

utställningshallen står den som skall ha lådan i samspråk med ledamöter av den nämnd som skall granska de utställda föremålen. "Vad", säger mottagaren "har stadsbudet åkt med stendlådan?" "Jo jo men" säger Holmgren, "det gick fint det. Per Froms grejor både hålla och duga att åka på". Då blev granskningsnämndens ledamöter intresserade. "Är det en av Froms velocipeder, stadsbudet?" "Jo men är det så" "Det var bra det" sa professor Kronkvist, "vi hade just önskat sett ett belastningsprov på den. Skulle stadsbudet vilja åka ett slag, så vi få se, att den verkligen håller den tyngden?" Lådan lastades på igen och inför prisnämnd, utställningsbestyrelsen och en del

åskådare, åkte Holmgren med slipstenslådan kring området. Följden blev att Per From fick guldmedalj för velocipederna och Holmgren en dusör.

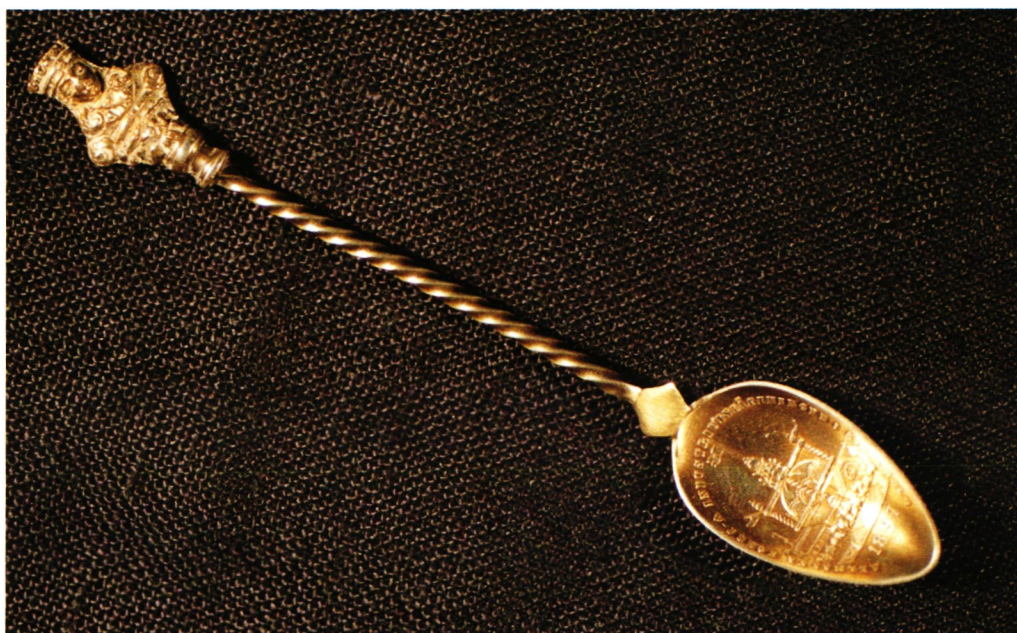
De prisbelönade utställarna kunde få guld-, silver- eller bronsmedalj för sina alster. Själva medaljen var av brons oavsett om man vann t.ex. guld eller inte. På diplommet däremot stod det vilken medaljvalör utställaren erhölet. Många utställare var naturligtvis missnöjda med jurygruppernas bedömning, precis som fallet är idag vid t.ex. filatelistiska utställningar.

Den andra stora begivenheten detta år var Andrées nordpolsexpedition. En av deltagarna, Nils Strindberg var en av utställ-

Souvenirer i form av s.k. supkoppar. Den till vänster har Oscar II:s porträtt avbildat i botten. Den till höger är av aluminium, en metall som blev populär vid slutet av århundrandet. Den sistnämnda såldes vid utställningspaviljongen för "Bröderne Cloetta".

A. Braeses populära utställningssked i nysilver.

ningsbesökarna. Han besökte utställningen den 16 maj, redan en dag efter invigningen. Han var helt överväldigad av det utställda, men tyckte att inträdet var för högt.

Ballongen Örnen från Andrées tidigare expedition fanns att beskåda på utställningsområdet. Likaså material från den norske polarforskaren Fritjof Nansens expeditioner fanns på den norska delen av utställningen. Expeditioner var mycket populära vid sekelskiftet.

Förutom att roa sig med köp av olika souvenirer eller "minnen" som de kallades för vid den här tiden, kunde man åka linbana mellan Strandvägen och utställningsområdet, eller åka båt i den fantastiska sagogrotta som Ferdinand Boberg hade uppfört. Den första privatägda bilen kunde också beskådas på utställningsområdet. Det var en fransk Léon Bollée som var belagd med restriktioner. Bilen fick inte färdas på Stockholms gator eftersom den förde så mycket oväsen!

För att hedra Oscar II under hans 25-årsjubileum lät Operakällaren ta fram en speciell maträtt – kalvfilé Oscar. Köttbiten med två sparrisar bildar Oscar II:s monogram.

Rekommenderat 10 öres kortbrev med det tillfälliga postkontorets reketikett, stämplat med en av utställningsstämplarna (typ 1).

Filateli

När det gäller den filatelistiska delen kunde besökaren få vykort och det speciellt framtagna jubileumsbrevkortet avstämplade med ett antal olika minnespoststämplar – första gången sådana användes i Sverige. Det finns två stämplat bevarade med texten "Allm. K. o Ind. utst.". En av dem är lite ovanligare och har något mindre bokstäver än den andra. Det fanns också en brevbäringsstämpel, en s.k. TUR-stämpel som också är mycket ovanlig. Den har inskriptionen I.U., vilket är en förkortning av "Industriutställningen". Brevbäringsstämpeln användes på försändelser som skulle delas ut till funktionärer på själva utställningen. TUR 1 och TUR 5 är kända hittills. Samma inskription I.U. bär en stämpel med texten "Obeställbart". Det är för närvarande inte känt något avtryck från den stämpeln.

Brevkort avstämplat på utställningens sista dag – den 3 oktober 1897. Stämpeln är av typ 2.

De sista, stora, svenska utställningarna?

Efter den fantastiska festen på Djurgården i Stockholm har följt ett antal andra större utställningar:

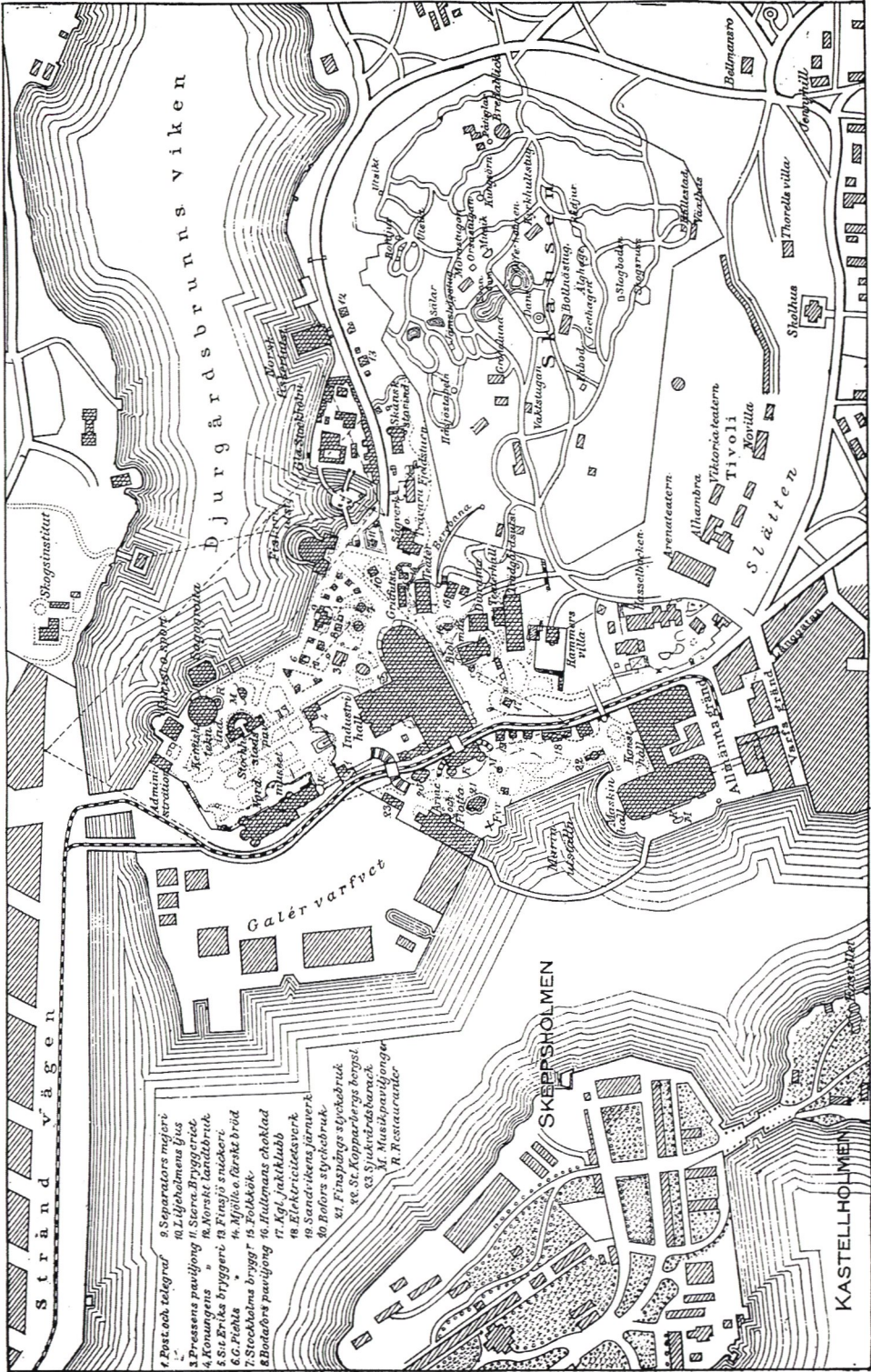
- Konst- och Industriutställningen i Friesens park, på Djurgården i Stockholm, 1909
- Baltiska utställningen i Malmö, 1914
- Göteborgsutställningen 1923
- Stockholmsutställningen 1930

Den sista stora utställningen i Sverige var alltså Stockholmsutställningen år 1930. Det har förmodligen varit och är för kostsamt att arrangera utställningar av liknande dignitet. Ett lamt försök blev ju Expo 97 som skulle ha arrangerats i Stockholm 1997, men planerna stöp bl.a. på ekonomiska svårigheter. Idag har väl annars mässor av olika slag och inom skilda områden ersatt behovet av de stora utställningarna. Numera finns i Stockholmsområdet Älvsjömessans lokaler och Sollentunamässans. Här arrangeras allt från data- till speciella fritidsmässor.

Karta öfver Utställningsområdet och Skansen.

1 cm. på kartan motsvarar 50 meter i verkligheten.

1 mm. på kartan motsvarar 5 meter i verkligheten.

Karta öfver utställningsområdet.

06s./ Marknans karta öfver hela Stockholm i nyast utkommen på Adolf Johnsons förlag till pris af 50 öre.

* Denna karta är utgöf för Årets minnen i skolan 1.5000 af H. Marknans.

Käll- & litteraturförteckning:

Allmänna Konst- och Industriutställningen i Stockholm 1897:

officiel berättelse. Stockholm 1899-1900.

Allmänna Konst- och Industriutställningen i Stockholm 1897:

revy i bild och ord. Stockholm 1897.

Ekström, Anders,

Den utställda världen: Stockholmsutställningen 1897 och 1800-talets världsutställningar (*Nordiska museets handlingar*, 119).

Stockholm 1994.

Engzelius, Sixten,

Stadsbudskårens krönika: 1890-1930.

Stockholm 1930.

Hasselgren, Andreas,

Utställningen i Stockholm 1897.

Stockholm 1897.

Ohlsson, Martin A.,

De stora utställningarna (i: Levande Stad, red. Gunnar Etzler ...). Stockholm 1959.

Svenske Postvaktbetjenten, 1897.

Söderberg, Rolf,

Stockholmsgryning: en fotografisk vandring på Karl XV:s tid

(*Monografier utgivna av Stockholm stad*, 75).

Stockholm 1986.

Årets Minnen, 1897.